

Rerum Naturalium

Fragmenta

No. 62

<i>Szemere László: A széncinege</i> (Parus major L.) Magyarország területén	3
<i>Szemere László: A kék cinege</i> Magyarországon	11
<i>Szemere László: A fenyvescinege</i> (Parus ater) elterjedése Magyarországon	13
<i>Szemere László: A lazúrcinege</i> Bártfán	15
<i>Szemere László: A búbos cinege</i> (Parus cristatus L.) Magyarországon	17

Budapest
1929

.

Rerum Naturalium Fragmenta

Szemere László szerkesztése:

Budapest II., Debrői-u. 15

A széncinege (*Parus major* L.) Magyarország területén

Szemere László

Népszerűség tekintetében talán mindjárt a fecske és gólya után sorakozik a széncinege a magyar nép lelkében. Tulajdonképpen ő »a cinege«. Egyéb népies nevei: küncsics madár, küncsics, tökcinege, szegcinege, szegcin, tükröscin, szenescin, cince, cinke, fűrészselőmadár, stb. Rengeteg szólásmód is kapcsolódik közismert vidám »cin-cin« hangjához, amelyet már télutókor, napsütéses időben sokat hallani, amikor egyéb madárfajok meg mindig csak rezignált téli hangjukon szólnak. Ilyen szólásmódja: »nyitni kék, nyitni kék«, amivel a szőlőmunkást biztatja, aztán »kicsípi, kicsípi«, »nincs erre, nincs erre«, mely szóval a Krisztust üldözőket akarta félrevezetni a Rábaközből való kis rege szerint.

Nagy népszerűséget állandó jókedvének, hihetetlen, valósággal a szemtelenséggel határos bizalmasságának, szép megjelenésének, az emberi lakások közelében való letelepedésének és gyakoriságának kell tulajdonítanunk. Egész élete az ember szeme előtt folyik le s így mindenki saját tapasztalásából ismerheti meg azt a rengeteg hasznos munkát, amit a széncinege-had végez az ember javára.

Magyarország területén mindenütt előfordul magas hegyvidéken, dombvidéken és sík földön egyaránt, ahol fát és bokrot talál, mert ezek nyújtanak védelmet a ragadozók ellen és elég táplálékot fiainak felnevelésére. Télen át az alföldi nádasokban is keres menedéket és élelmet.

A széncinege részben állandó, egy helyben maradó, részben kóborlómadár; utóbbi ősszel elhagyja nyári tartózkodási helyet és délebbre vonul. Ez az utóbbi megállapítás leginkább a fiatal nemzedékekre vonatkozik.

A gyűrűzési kísérletek eredménye szerint ugyanis az anyamadarak évek során keresztül mindig ugyanarra a téli etetőre járnak s ugyanezek a példányok szoktak nyáron a téli etetők környékén elhelyezett mesterséges fészekodvakban is költeni. A mesterséges fészekodvakban gyűrűzött fiókák közül azonban csak igen ritkán kerül egyik is a szüleik által látogatott téli etetőre.

Erről pl. a Madártani Intézet téli etetőjén úgy szerzünk meggyőződést, hogy a fióka cinegéknek mindig a bal lábára tesszük a gyűrűt, míg az ott fészkelők mind a két lábra kapnak egy-egy gyűrűt. Télen át aztán az etetőre járó madarak közül minden nehézség nélkül megállapítható, hogy az etetőre balláb-gyűrűs egy sem jár, csupa olyan, amelynek mind a két lába gyűrűs.

Ugyanezt tapasztalták azonban mindenütt, ahol a cinegék mesterséges telepítését és téli etetését azok gyűrűzésével kapcsolták össze. Mindig csak az anyamadarak kerülnek kézre, a fiókáknak nyomuk szokott veszni. Így pl. 1926-ban és 1927-ben Magyarországon kb. 430 anyamadár és 262 fióka lett meggyűrűzve. Ezek közül megkerült 78 anyamadár és egy fióka.

Hogy hová lesznek a fiókák, arra nézve eddig csak egy adatunk van. A Zemplén megyei Tavarnán megjelölt egyik széncinege-fióka a következő év március havában Budapesten került meg.

Ebből arra lehet következtetni, hogy a fiókák életük első évében elvonulnak, ismeretlen helyeken elszélednek, de azután állandóan maradnak azon a helyen, ahol telepedtek. Ez a megállapítás a téli etetés, valamint a mesterséges fészekodvakba való telepítés szempontjából is rendkívül fontos, mert azt bizonyítja, hogy érdemes télen át etetni a széncinegét, mert helyben maradnak; beleköltöznek az etető közelében kihelyezett mesterséges fészekodvakba, tehát legnagyobbbrészt a madárvédő javára értékesítik rovarirtó műkö-désüket.

Ez a rovarirtó működésük rendkívüli gazdasági jelentőségű. Alig van meg olyan madara Magyarországnak, amely gazdaságilag oly jelentős volna, mint a széncinege. Talán csak a vetési varjú gazdasági jelentőséget lehet összemérni vele.

Első látszatra szinte hihetetlen, hogy ilyen aránylag apró madárkának lényeges gazdasági szerepe lehetne. Ha azonban tekintetbe vesszük azt, hogy szerteszét az országban mindenütt jelentős számban fordul elő, hogy testsúlyához képest igen sok eleségre van szüksége, hogy átlag 8—9 fiókát nevel s végül azt, hogy rovarirtó munkássága oda irányítható, ahol arra szükség van (mert mindenütt beleköltözik a mesterséges fészekodvakba), akkor gazdasági jelentőségét mindjárt más szemmel nézzük.

Amilyen rovarirtó és korlátozó működést fejt ki a vetési varjú a szántóföldeken, éppen olyan nagy jelentőségű a széncinege munkája az erdőgazdaságban és gyümölcstermelésben s bizonyos mértékben a szőlőgazdaságban.

Habár tulajdonképpen fölöslegesnek látszik a széncinege hasznos voltát bizonyítani, mégis – hogy azt kellően mérle-

gelhessük nem tartom fölöslegesnek az alább következő statisztikai kimutatást, melyet Csörgey Titusznak az 1909–1913. évekről szóló madárvédelmi jelentéseiből állítottam össze. Ezekben az években a magyar állam a madárvédelem országos szervezése céljából igen sok mesterséges fészekodvat osztogatott ingyen, főleg a m. kir. erdőhatóságoknak, azzal a kötelezettséggel, hogy az odvak mellé adott kérdőívet az eredmények számbavétele céljából kitöltve küldjék vissza. Ezeknek a fészekodvaknak az anyaga alapján készültek az említett jelentések, amelyek szerint a kihelyezett mesterséges fészekodvakat az egyes fajok a következő számban foglalták el:

	1909	1910	1911	1912	1913	összesen
Szécinege	778	1123	926	940	1168	4935
Kékcinege	212	246	199	254	222	1133
Barátcinege	47	84	151	70	85	837
Fenyvescinege	29	82	40	22	52	225
Buboscinege	22	20	15	18	27	102
Csuszka	26	96	76	60	59	317
Fakúszó	14	47	51	29	21	162
Seregély	17	51	61	49	36	214
Nyaktekercs	176	201	231	216	241	1065
Kerti rozsdafarkú	103	101	125	113	97	539
Házi rozsdafarkú	29	32	20	15	21	127
Örvös légykapó	9	14	58	40	53	174
összesen						9334

A statisztika szerint a kihelyezett mesterséges fészekodvak 53.2 százalékát a szécinege foglalta el, tehát egymaga többet, mint a többi hasznos odúlakó madár együttevén s még javul ez az arány, ha tekintetbe vesszük, hogy a felsorolt fajok között a szécinege szaporodási arányszáma a legnagyobb, mert egy-egy pár 8-9 fiókát nevel föl egy költés alkalmával, a többiek

ellenben jóval kevesebbet. A mesterséges fészekodvakban etetett, illetőleg azokból repített fiókák közelítőleg 70 százaléban széncinegék.

A fentiek szerint egész mesterséges madártelepítésünk sikere a széncinegén fordul meg, tehát elsősorban ezt a fajt kell minél nagyobb mértékben telepíteni. Ennek módjáról az általános rész »Madárvédelem« című fejezete ad kimerítő útmutatást.

A gyümölcsösben és az erdőkben való gazdasági szerep annyira köz- és elismert, hogy annak tárgyalását mellőzöm, csak a szőlőgazdasági szerepére akarok röviden kiterjeszkedni, mert ezen a terén meg kevésbé ismertetett, új adatokat tart föl a kutatás.

Míg az erdőkben a legkárosabb erdőpusztítókat (gyűrűs pillepohók, gyapjas pillepohók, apácapille, búcsú-járólepke és fenyőpille) fejlődésük minden stádiumában pusztítja (megeszi a petéket is, amelyek néha ugyan emésztetlen állapotban hagyják el bélcsatornáját, de a keltetési kísérletek szerint a testen áthaladt petékből sohasem fejlődött már hernyó), addig a szőlőkben egyéb kártevők mellett főleg a szőlőmolyt és iloncát pusztítja, mint azt Karácsony Géza tapasztalata igazolja.

Szőlőinket tehát lássuk el fokozottabb mertekben mesterséges fészekodvakkal, hogy az oda megtelepülő cinegék segítsenek féken tartani a szőlőmoly- és ilonca-járványokat, amelyek következtében néha a termés nagyobb része elpusztul.

Befejezésül még természetesen meg kell említeni, hogy a széncinege sem abszolút hasznos, ő is imposztorkodik néhanapján; kiluggatja a mákfejeket, rászáll az érő szilvára, körtére,

kivágja a vékonyabb héjú diót, melyet éppen ezért a Dunántúlon «cinegehéjú dió»-nak is neveznek. Rámegy az almára, utolsó szemig elhordja a napraforgót s egyéb többé-kevésbé érzékeny kártételei mellett különösen a méhesekben történő látogatásait szokták rossz néven venni. A méhészek valósággal feketelistára helyeztek a széncinegét, amelyet üldözni kell.

Ezzel az általánosan elterjedt nézettel szemben Rácz Béla, a kiváló szerepi méhészgazda szerint bosszúságot okoz ugyan a széncinege, némi kárt is egy-egy méh elfogásával, de határozottan hasznot hajt a kasban meghúzódo, tömeges álcák pusztításával.

Ha azonban valamennyi méhész az elmondottak dacára is károsnak ítéli a széncinegét a méhesben, akkor kövesse Szomjas Gusztáv tiszalöki méhész és madárvédő eljárását, aki a méhese bejárata elé kitömött karvalyt helyezett el, amelytől az arra járó széncinegék úgy megriadtak, hogy azontúl sohasem látogatták a méhest.

Ezen a téren még sok pró és kontra véleménnyel találkozunk majd a kutatás, a fődolog azonban, hogy lehetőleg közöljék a véleményeket és tapasztalatokat.

A széncinegére vonatkozó ismertetést tehát azzal a legkomolyabb intellemmel kell befejezni: föltétlen kímélet (legfőljebb riasztás), téli etetés, mesterséges fészekodvak által a lehető legnagyobb mértékben való mesterséges telepítés. Talán fölösleges említenem, hogy a madárvédelmi törvény védelem alá helyezi s ezért mindenki jogosult arra, hogy ahol tőkcsapdát

vagy egyéb fogószerszámot lát a bizalmas cinegék elfogására, azt elkobozhassa s nemcsak joga, de kötelessége is a tetteseket az illetékes hatóságnál följelenteni.

(Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, 1929, vol.8, p.156-159)

A kék cinege Magyarországon

Szemere László

A kék cinege (kékfejű cinege, kék cinke, molnár cinege, *Parus caeruleus* L.) nagyjában ugyanazon a területeken fordul elő Magyarországon, mint a széncinege, de állománya jóval kisebb.

Nem válogat benne, hogy síkságon talál-e alkalmas fészkelőhelyet vagy a magas hegyvidéken, kertekben vagy nagy erdőségekben. Az enyhébb vidékeken inkább állandó, a zord vidékekről elvonul, különösen a fiatalja.

Az öregek még az északibb vidékeken is jobban kitartanak, amiről igen érdekes bizonyítékot szolgáltatott Bohrandt Lajos, aki egyik gyűrűzött kékcinegét öt éven keresztül, minden télen elfogta eperjesi téli etetőjén. A kékcinege éppen olyan hasznos madár, mint a széncinege, éppen úgy jár a téli etetőre, éppen úgy telepíthető a mesterséges fészekodvakba, csak kisebb testnagyságánál fogva szűkebb bejáratú fészekodú is megfelel neki, amelyben nincs annyira kitéve a veréb kilakoltatási kísérleteinek.

Mindenképpen hasznos, védendő madár, amelyet természetesen a madárvédelmi törvény is védelem alá helyezett.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, 1929, vol.8, p.160)

A fenyvescinege (*Parus ater*) elterjedése

Magyarországon

Szemere László

A fenyvescinege elterjedése Magyarországon már nem annyira általános, mint a két előbbi cinege-fajé, mert amint neve is mutatja, előfordulása a fenyveserdőkre vagy legalábbis olyan erdőkre szorítkozik, amelyekben fenyő is van. Ezért elsősorban az északi hegyvidék az, ahol a legnagyobb mennyiségben mutatkozik, ellenben a Dunántúlon s az Alföldön leginkább csak télen át látható, amikor a zord idő következtében leszorul a magasabb hegyvidékről. A hegyvidéken tán ez a cinegefajunk hatol föl legmagasabbra, mert a Tátrában 2000 méteren túl is látták, a Retyezáton pedig 1800 méterig.

A fenyvesekben mindenütt fészkelő madár, de állománya összehasonlíthatatlanul kisebb, mint akár a kék-, akár a szén-cinege állománya. Nem keresi annyira az ember társaságát s ezért az etetőkön is csak kevés számban észlelhető, úgyszintén a mesterséges fészekodvakban is csak kis mennyiségben telepszik meg.

Lehetőleg az ősfenyvesekben tartózkodik. Gazdasági jelentősége ennek megfelelően igen fontos, mert a fenyvesek legveszedelmesebb rovarellenségeit minden alakjukban hathatósan pusztítja, vagy legalábbis korlátozza, mégpedig azokon a helyeken, ahol a többi cinegefaj nem szokott előfordulni. Nagyon is megszívlelendő tehát az a tanács, hogy minél több természetes fészkelő alkalmatosságot kell meghagyni a részére,

de viszont megfelelő rejtett helyeken mesterséges fészekodvakkal is kell szaporítani.

A magyar kísérletek megmutatták, hogy elfoglalja a mesterséges fészekodvakat s rájár az etetőkre is. Ilyen módon kellő gondozás mellett állományát fölszaporíthatjuk s hasznos munkáját megtarthatjuk. Éppen csak említem, hogy magától értetődően védett madár.

(Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, 1929, vol.8, p.161-162)

A lazúrcinege Bártfán

Szemere László

A lazúrcinege (*Parus cyanus* Pall) Magyarország egyik legritkább madara. Téli vendég, amely eddigelé kimutathatólag csak Bártfán fordult elő.

Dr. Mihalovits Sándor látta itt először, 1876. március havában, majd 1882-ben, amikor újból jelentkezett, néhány példányt el is ejtett s ezeket a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményének ajándékozta, ahol ezek mai napig is megvannak. Bártfán akkor kivételesen sok mutatkozott. Október 25-én 6 drb, 29-en 5 drb, majd utoljára nov. 7-én 6 drb.

Egyéb helyről bizonyító példány nincs s így csak bizonyos fokú fenntartással kell fogadni azt, hogy előfordult volna Bellyén, a pestmegyei Solton és Budapesten. Hogy a Magyarországon előforduló lazúrcinegék a *Parus cyanus* vagy a *Parus tianschanicus* formához tartoznak-e, még további vizsgálatot igényel.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, 1929, vol.8, p.160)

A búbos cinege (*Parus cristatus* L.) Magyarországon

Szemere László

Magyarországon valószínűleg előfordul mind a két búbos cinege (egyéb népies nevei: bóbás-, bóbitás-, kontyos cinege), úgy az északi, mint a közép-európai; előbbi azonban legfőljebb csak mint téli vendég, amely nagyobb hideg idején szorul le hozzánk, míg a nálunk fészkelő búbos cinegék a közép-európai formához tartoznak. Az idevonatkozó vizsgálatok nincsenek befejezve.

Előfordul az egész ország területén, éppen csak a Karszt-vidékről és tengerpartról nincs kimutatva. Az Alföldön és dombos vidéken azonban elég ritkán csak téli vendégként jelentkezik, néha olyan helyen is, ahol nincs fenyves.

Emlékszem rá, hogy egyetlen egyszer találkoztam vele Óverbászon, szinte a Bácska központjában, a Ferenc-csatorna nádasaiban, kemény tél idején. Azóta 30 év alatt többé nem mutatkozott.

A magasabb hegyvidék fenyveserdeiben szokott fészkelni, tehát főleg a Kárpátok vonulatában. Az alföldi fenyvesekben mint fészkelőt eddig nem találták. Mindenesetre érdemes volna esetleges letelepedését figyelemmel kísérni, mert hiszen pl. a fekete-harkály is mindjobban áttelepül a dombos és síkvidékre is, a fenyveserdő fokozatos terjedésével.

Gazdasági jelentőségre nézve nagyjában megegyezik a fenyves cinegével. A fenyveserdők legveszedelmesebb rovarellenségeit pusztítja, így megérdemli, hogy egyrészt télen át etessük, más-

részt alkalmas helyeken mesterséges fészekodvakat helyezünk ki számára.

A madárvédelmi törvény védelem alá helyezi.

(*Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, 1929, vol.8, p.163*)

Megjelent füzetek

26. (1912)

Szemere László: A parlagi sas és kígyászölyv fészkenél

Szemere László: *Stryx flammea* L. késői költése

Szemere László: A fürj és fogoly viszonylagos elterjedése

Magyarországon, II.

33. (1916)

Szemere László: A dögkeselyű és bajuszos sármány előfordulása
Herkulesfürdő környékén

Szemere László: *Cygnus olor* lövetett

Szemere László: *Pastor roseus* Uzonban

Állategészségügyi kitűntetések

Szemere László: A lappantyúról (*Caprimulgus europaeus* L.)

35. (1920)

Szemere László: A kis békászó sasról (*Aquila pomarina* Brehm)

Szemere László: A kócsag hajdani fészkelése és tenyésztése a
Bodroghözben

Szemere László: Különféle adatok a buhuról

Szemere László: A konyhakertet ásassuk fel minél később

37. (1922)

Szemere László: Törvényjavaslat a madarak védelméről

Szemere László: Népies madárnevek

Szemere László: *Otocoris alpestris* lövetett

Szemere László: Madár- és tojásgyűjteményem elpusztulása

Intézeti ügyek — Personalia

Szemere László: A madárfényképezésre alkalmas
fényképezőgépekről.

38. (1923)

Szemere László: Régi madártani adatok a Nagykunságról

Szemere László: A kócsag nyomatékosabb védelme

Szemere László: A hasznos madaraknak szánt fészekodvak megvédése a verebek ellen

Szemere László: Az új cementodúkkal végzett költési próbák első eredményei

40. (1923)

Szemere László: Adatok a széncinege, parlagi veréb és nyaktekercs hangjához

Szemere László: Kócsag adatok a Fertőről

Szemere László: Egretta alba és Pelecanus sp. szabolcsmegyei költéséről

Szemere László: Boroskay János. 1841 — 1923

Szemere László: Az olcsó fotografálás módja

47. (1925)

Szemere László: Újabb tapasztalatok a betonfészekodvakkal

Szemere László: Gyűjtemények

Szemere László: Szerecsen-pacsirta (*Melanocorypha yeltoniensis* Forst.) előfordulása Magyarországon

Personalia

48. (1925)

Szemere László: Etika az ornitológiában

Szemere László: Gyógyfürdő gázaitól elpusztult madarak.

Megjegyzés

Szemere László: *Anas querquedula* helytelen magyar neve

Szemere László: Vonuló gólyák leszállóhelye Nógrádban

61. (1928)

Szemere Zoltán: A *Dendrocopos medius* L. párzási játéka

Szemere Zoltán: A gatyás ölyv (*Archibuteo lagopus* Brünn.) és a nyúl

Szemere László: Buhu

Szemere Zoltán: A verebek táplálkozásáról

Hoffmann Gyula: Irodalom: Gombáskönyv kezdők részére

Personalia